

เรื่อง ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อ.คลองขลุง จ.กำแพงเพชร

รายละเอียด

บทนำ

ผ้าทอเป็นศิลปะแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น อันมีความผูกพันเชื่อมโยงวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมของไทย ศาสตร์และศิลป์การทอผ้าได้รับการถ่ายทอดและสืบสานมาต่อกันมารุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันการทอผ้าในหลายท้องถิ่นยังคงรักษารูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ผ้าทอจึงเป็นมรดกทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาในอดีตอันเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคน จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่าดินแดนที่เป็นราชอาณาจักรไทยมีการทอผ้ามากกว่า 2,500 ปี ผ้าทอที่สร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นเพียงผ้าพื้นสีธรรมชาติไม่มีลวดลาย ต่อมาก็ได้มีการสร้างลวดลายผ้าด้วยการพิมพ์ลวดลายเหล่านี้มีการพัฒนาต่อมาจนถึงยุคที่มนุษย์รวมกันเป็นเผ่าและอาณาจักร โดยใช้ลายผ้าเป็นเครื่องหมายของกลุ่มที่แสดงออกถึงความเชื่อผ่านสัญลักษณ์ ศิลปะการทอผ้ามีการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงยุคที่คนไทยรวมตัวกันเป็นอาณาจักรต่างๆ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21 มีการทอผ้าขึ้นเพื่อใช้สอยในครอบครัวและเป็นการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันผ้ามีบทบาทสำคัญตั้งแต่การใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม โดยตรงตลอดจนการใช้ผ้าเข้าไปเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อวัฒนธรรม ศาสนา และสังคม ผ่านับ

ว่ามีความสำคัญในการค้าและเศรษฐกิจอีกด้วย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530)

การทอผ้าเป็นหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่ทำสืบต่อกันมาเป็นเวลาดั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี สันนิษฐานจากประวัติศาสตร์ไทยได้กล่าวไว้จากหลักฐานการแต่งกายของกษัตริย์เจ้านาย ข้าราชการคหบดี ในสมัยนั้นได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องการส่งส่วยมากกว่าว่า “ส่งผ้าทอเป็นมัด น้ำผึ้ง ไม้หอม” และอื่นๆ เป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งการทอผ้านับว่าเป็นศิลปะที่ผู้เป็นช่างทอต้องมีความสามารถในการใช้สีของเส้นด้ายประกอบกันให้เกิดความสวยงามเหมาะสมและการแต่งแต้มสีทำให้เกิดลวดลายการย้อม โดยเฉพาะผ้าที่เรียกว่า“ผ้ามัดหมี่” หากผู้ใดได้จับชมแล้วยากที่จะวางลงได้

การทอผ้านับว่าเป็นสถาปัตยกรรมอีกด้วย เพราะช่างทอผ้าต้องออกแบบลายผ้าของตนเองขึ้นมา โดยการนำลักษณะต่างๆ ของธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ดาว เดือน สัตว์ ของใช้มาคิดประดิษฐ์ประดอยเป็นลายผ้า จนมีชื่อเรียกตามลักษณะของสิ่งเหล่านั้น เช่น ดอกแก้ว บ้าง กระเบียด (ผีเสื้อ) คั่นร่ม ขอคำเดือน ขิด ส้ารวจ (จรวด) หงส์ และการพัฒนาลายผ้าจากที่คิดให้มีความซับซ้อนสวยงามยิ่งขึ้น เช่น ลายขอข้อมน้อย (เล็ก) ข้อมใหญ่ ลายดำน้อย ด่านกลาง ด่านใหญ่ หงส์น้อย ลายหงส์ใหญ่

การสืบทอด การถ่ายทอด ในสมัยโบราณผู้คนเรียนรู้หนังสือน้อยแทบไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเลยโดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งต้องมีหน้าที่ในงานบ้านเลี้ยงลูก ทำงานทอผ้า เพื่อใช้ในการนุ่งห่มของคนในครอบครัว หลังเวลาว่างจากการทำนาทำไร่ อาศัยเวลากลางคืนบ้าง เวลาหยุดพักเพื่อรอคอยการเก็บเกี่ยวผลผลิตบ้าง นับว่าเป็นงานหนักพอสมควรสำหรับหญิงไทย เพราะเมื่อเลิกงานประจำวันแล้วยังต้องประกอบอาชีพดูแลลูกๆ และสามีให้รับประทาน อาหารจนอิ่มและเข้านอนแล้ว ตนเองก็ยังมิได้พักผ่อนหลับนอนยังต้องนั่งเก็บฝ้าย (เก็บสิ่งเจือปนออกจากปุยฝ้าย) เช็นฝ้าย ตีดฝ้าย มัดหมี่ เพื่อเตรียมไว้เมื่อว่างเว้น จากการทำงานจริงๆ แล้วจึงจะทำการทอผ้า

การถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ ในสมัยนั้น ต้องอาศัยความจำจากการปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญ ไม่มีการบันทึกเป็นภาพหรือลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด ถ่ายทอดจากแม่สู่ลูกหรือเครือญาติใกล้เคียงจึงเปรียบเสมือนเป็นการสืบสายเลือดเลยก็ว่าได้การทอผ้าแต่โบราณจะใช้ใยไหมและใยฝ้ายเป็นวัตถุดิบหลักในการทอผ้าเพราะไม่มีเส้นใยสังเคราะห์อื่นใดที่จะมาแทนเส้นใยไหมและฝ้ายได้ดี บางกลุ่มบางสถานที่ได้นำวัสดุอื่นมาใช้ เช่น ป่าน ไบสับประรด ไบเตยหนาม ปอ มาทำเป็นวัสดุในการทอผ้าแต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเพราะไม่เกิดความนิ่มทำให้ระคายเคืองร่างกาย สู้ใยไหมและฝ้ายไม่ได้ โดยการทอผ้าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ ในสมัยก่อนผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่งคือการทำเสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ้าห่มไว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย (อมรา จิวลักษณ์, 2546)

ความเป็นมาของการทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัดกำแพงเพชร มีกลุ่มทอผ้าที่ได้มาตรฐานและเป็นระบบ คือหมู่บ้านใหม่ศรีอุบล หมู่ที่ 8 ตำบลนิคมทุ่ง

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

โพธิ์ทะเล อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่มีการทอผ้า อย่างเป็นระบบและครบวงจรมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2534 แต่ยังไม่สามารถผลิตด้วยตนเองได้ เพราะการหาซื้อผ้ามีต้นทุนที่สูงกว่ามาก การผลิตผ้าจากการปั่นด้าย จนกระทั่งถึงการทอผ้า ตัดเย็บ และขายปลีกและขายส่งอย่างครบวงจร มีระบบและสามารถเลี้ยงตนเองได้ โดยได้รับการสนับสนุนจากจังหวัดกำแพงเพชรและองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งโพธิ์ทะเลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนมีรายได้จากการทอผ้า ตัดเย็บและเลี้ยงตัวได้ หลังจากการทำไร่ทำนา หรือว่างจากการทำเกษตรกรรมนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดี สำหรับการรวมกลุ่มการทำงาน อย่างเข้มแข็ง ของประชาชน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมากขึ้น (สันติ อภัยราช, 2558)

บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นอีกชุมชนที่มีประชากรที่ย้ายถิ่นฐานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และได้นำภูมิปัญญาการทอผ้า ตั้งแต่การปลูกฝ้าย การปั่น การย้อม และการทอผ้า โดยใช้เวลารว่างหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรโดยมีการร่วมกลุ่มกันประกอบอาชีพทอผ้า โดยมีกลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มองค์กร ห้าง ร้าน บริษัทและหน่วยงานของรัฐ ปัจจุบันกลุ่มผ้าทอหนองจอกพัฒนามีความต้องการที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างความหลากหลายให้กับลูกค้าเดิม และแสวงหาลูกค้าใหม่

กำแพงเพชร

ประวัติความเป็นมาของการทอผ้าสี่ธรรมชาติ บ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร กล่าวโดย นางวิรส สอนนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมสี่ธรรมชาติ ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 9 บ้านหนองจอกพัฒนา ตำบลท่ามะเขือ อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร ได้เรียนรู้การย้อมสีผ้าด้วยสีธรรมชาติจากการเข้ารับการอบรมโดยศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอผ้าพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับการทอผ้าได้เรียนรู้ และได้รับการถ่ายทอดจากนางนาหอมดวง อายุ 85 ปี ซึ่งเป็นมารดา ผลิตผลงานที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผ้าขาวม้า ผ้าคลุมไหล่ ผ้าตัดเสื้อ เป็นต้น ซึ่งเป็นผ้าที่ย้อมจากสีธรรมชาติทั้งสิ้น ผลิตภัณฑ์ผ้าทอย้อมสี่ธรรมชาติของนางวิรส สอนนอก มีคุณภาพดี มีลูกค้าสนใจติดต่อขอซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายและหรือนำไปตัดเสื้อผ้า เป็นของฝากในโอกาสต่าง ๆ ทำให้เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว นอกจากการทำสวน ในการดำเนินงานผลิตผ้าย้อมสี่ธรรมชาติจะใช้เวลาในการดำเนินงานประมาณ 5 วัน และได้แบ่งผลิตภัณฑ์ ดังนี้ (วิรส สอนนอก, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2560)

1. ผ้าขาวม้า (สี่ธรรมชาติ)
2. ผ้าขาวม้า (สีเคมี)
3. ผ้าคลุมไหล่สี่ธรรมชาติ
4. ผ้าถุงมัดหมี่
5. ผ้าทอขัดลายพื้นฐาน

ขั้นตอนและกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

ปัจจุบันการทอผ้ามีวิวัฒนาการโดยการประยุกต์หลายอย่าง ผสมผสานกันเป็นลายใหม่ๆ รวมทั้งผ้าแต่งเส้น สีภาพบุรุษ-สตรี โดยให้สีที่แตกต่างจากของเดิมออกไปตามความนิยมของผู้ซื้อ กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่างๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือ การนำเส้นฝ้ายหรือไหมมาขัดกันให้เป็นลาย โดยขึ้นเส้นกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นยืนแล้วใช้อีกเส้นหนึ่ง เรียกว่าเส้นพุ่งสอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานขัดกันก็จะเป็นลวดลายต่างๆ ผ้าบางชนิด ผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้วยและสอดสีสลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดเน้นเป็นช่วงๆ หรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่เขาก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสม งดงามแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดี ผ้าทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด

วัตถุประสงค์ของการผลิต

1. เพื่อส่งเสริมให้กลุ่มอาชีพเกษตรกรร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพ
2. เพื่อให้เกษตรกรพัฒนาบทบาทความสามารถของตนเองด้วยการทอผ้าและย้อมสีธรรมชาติ เพื่อเป็นอาชีพเสริมให้กับเกษตรกร
3. เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มมีความสามัคคี เรียนรู้ร่วมกันและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
4. เพื่อให้กลุ่มอาชีพส่งเสริมเกษตรกรเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้และเป็นแกนนำในการพัฒนาอาชีพของกลุ่มต่อไป
5. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพได้รับรองมาตรฐาน มผช.

วัตถุดิบและส่วนประกอบ

1. ไหมสังเคราะห์อุปกรณ์ในการผลิต
2. กี่
3. ก้านสอย
4. ไนปั่นฝ้าย
5. หลอดใส่ฝ้าย
6. อักกวั๊กฝ้าย
7. ไม้ค้อนอัก
8. หลักฝื่อ
9. หลักหลอด

10. พื้ม

ขั้นตอนการทอผ้าฝ้าย

การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของอำเภอไทรงาม ส่วนใหญ่ทอด้วยฝ้ายซึ่งมีขั้นตอนการเตรียมฝ้ายและการทอผ้า ดังนี้

การเตรียมเส้นฝ้ายที่จะนำไปทอ

1. นำฝ้ายที่ได้แยกเป็นเส้นด้าย ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ การกวักด้าย ”
2. นำเส้นฝ้ายที่กวักแล้ว ไปเตรียมทอ (ภาษาถิ่นเรียกว่า คั่นลาย) แล้วจึงเลือกเอาลายแบบที่ต้องการนำไป “ สืบหูก ” คือ สอดเป็นลายย่นเข้ากับพื้มที่ใช้ทอ
3. นำเส้นฝ้ายไปนั่งปั่นใส่ในหลอดที่ทำจากแท่งเล็ก ๆ ที่ใส่กลางจะกลวง ปั่นให้มีขนาดหลอดไม่ใหญ่จนเกินไป ใส่ในกระสวยได้

ขั้นตอนการทอ

1. นำฝ้ายเส้นไปกางในกึ่งที่จะใช้ทอ
2. นำเส้นด้ายที่ปั่นไว้ในหลอดมาทอตามลายที่ต้องการ

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติ

การย้อมสีธรรมชาติด้วยวัสดุต่าง ๆ ก็จะได้สีที่ออกมาแตกต่างกันไป ตามภูมิปัญญาของผู้ย้อมผ้าในอดีตซึ่งมีความชาญฉลาดเป็นอย่างยิ่งในการคิดค้นเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและใกล้ตัวมาทำการทดลองจากการสังเกตช่างคิดและจดจำ จึงทำให้บรรพชนในรุ่นต่อ ๆ มาต่างยึดถือเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ อันเป็นผลให้เกิดประโยชน์อย่างมากมายแก่อนุชนรุ่นหลังและต่อ ๆ ไป

สีธรรมชาติที่ใช้

สีธรรมชาติที่ใช้ทั้งหมดได้จากพืช จากเปลือกไม้ ใบไม้ และลูกไม้ เช่น เปลือกต้นเพกาให้สีเขียวแก่ลูกมะเกลือ ใบเหวให้สีเขียวอ่อน ลกกระบก (มะลิ้น) ให้สีเทา และครั่งให้สีชมพูอมม่วง วิธีการสกัดน้ำสีจากส่วนต่างๆ ของพืชแตกต่างกันไป ในกรณีที่เป็นใบน้ำสีมักจะได้อาจจากการหมักใบ ถ้าเป็นลูกไม้ เช่น ลูกมะเกลือ น้ำสีจะได้จากการหมักลูกมะเกลือที่ถูกทุบจนแหลกละเอียดแล้ว ส่วนในกรณีของเปลือกไม้หรือรากไม้จะนำมาสับเป็นชิ้นเล็กๆ บางๆ แล้วนำมาต้มจึงจะได้น้ำสีที่ต้องการ สีธรรมชาติที่ใช้ที่บ้านหนองบึงไก่อส่วนใหญ่ได้จากการเก็บพันธุ์พืชเหล่านี้มาจากบนเขาและในป่า น้ำสีที่สกัดได้จากพืชในแต่ละครั้งก็ยังคงให้สีที่แตกต่างกันไปบ้าง

การย้อมสีสิ่งทอที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ด้วยภูมิปัญญาของคนรุ่นปู่ย่าตายายที่ได้ศึกษาทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกระทั่งได้องค์ความรู้ในการย้อมสีผ้า ด้วยวัสดุธรรมชาติที่ไม่เป็นพิษต่อผู้คน สัตว์และธรรมชาติ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือหาเลี้ยงชีพของพี่น้องชาวชนบท ผู้ซึ่งมีบทบาทและส่วนร่วมโดยตรงในการดำรงไว้ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันงดงาม สีย้อมผ้าที่ได้จากธรรมชาติเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติหลายๆ อย่างนับตั้งแต่ต้นไม้ พืช สัตว์ แร่ธาตุต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนต่างๆ ของพืช	วิธีการให้ได้มาซึ่งสี
ดอก	นำไปแช่และคั้นเอาน้ำสี
ใบและกิ่งก้าน	นำไปหมักและคั้นเอาน้ำสี
ผล - เมล็ด	นำไปโขลกและคั้นเอาน้ำสี
เปลือกและแก่น	นำไปต้มน้ำจนเดือดจะได้สี
ราก	นำไปแช่และคั้นเอาน้ำสี

The Office Of Academic Resource Information And Technology

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ครั้ง	ตัวครั้ง	ม่วงแดง

ชนิดของวัสดุ	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ดินแดง	ดินแดง	แดงอิฐ
โคลน	โคลน	เทาอ่อน

ขั้นตอนการดำเนินการย้อมสีธรรมชาติ

การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เป็นการย้อมผ้าด้วยวัสดุธรรมชาติ ผสมกับวัสดุอื่นๆ ที่ทำให้เกิดเป็นสีต่างๆ ในแต่ละแห่งจะมีวิธีการ ขั้นตอน และเทคนิควิธีย้อม ที่แตกต่างกันไป ช่างทอผ้าแต่ละคนมีวิธีการย้อมผ้าของตนเอง ซึ่งจะเก็บไว้เป็นความลับและถ่ายทอดให้แก่ลูกสาว ปัจจุบันความลับเหล่านี้ได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก คงเหลืออยู่แต่ในการทำสีเพียงบางสีเท่านั้น

การย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าในเขตอำเภอไทรงาม จะมีวิธีการที่คล้ายกัน แต่จะแตกต่างกันบ้างในด้านเทคนิคและอัตราส่วน ซึ่งจะแตกต่างกันตามความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคนโดยทั่วไปแล้วจะมีขั้นตอนส่วนประกอบ และวิธีการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมวัตถุดิบ

1. นำเส้นฝ้ายดิบมาแช่น้ำทิ้งไว้หนึ่งคืน จากนั้นนำมาซักให้สะอาดเพื่อเอาแป้งออก เส้นฝ้ายจะนุ่มพร้อมย้อมสี นำมาต้มเพื่อช่วยละลายไขมัน

2. นำวัตถุดิบธรรมชาติจากพืชให้สีที่เราต้องการย้อม โดยนำส่วนของใบที่แก่จัดหรืออ่อนในพืชบางชนิด เช่น ใบสัก เปลือกไม้ นำมาสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ โดยใช้อัตราส่วน ใบไม้ 2 กิโลกรัม ต่อ ฝ้าย 1 กิโลกรัม

ขั้นตอนที่ 2 ต้มไปไม้ที่สับแล้วประมาณ 1 ชั่วโมง อย่านำน้ำเดือดเกินไป จากนั้นกรองเอาเศษใบไม้ออกให้เหลือเฉพาะน้ำสี

ขั้นตอนที่ 3 นำเส้นฝ้ายที่ผ่านการซักทำความสะอาดและต้มซักรแล้ว ใส่ลงไปในหม้อต้ม กดเส้นใยฝ้ายให้จมมิดน้ำ

ขั้นตอนที่ 4 หลังการต้มครบ 3 ชั่วโมงแล้ว นำเส้นฝ้ายขึ้นจากหม้อ ล้างเส้นฝ้ายให้สะอาด

ขั้นตอนที่ 5 นำเส้นฝ้ายลงไปในอ่างกระดุนสี เช่น สนิม น้ำปูสี น้ำโคลน น้ำสารส้ม น้ำขี้เถ้า จุนสี ดินลูกรัง เป็นต้น เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง ขยำ หมัก บีบเส้นฝ้ายให้ดูดซึมทั่วผืน ถ้าต้องการนำไปกระดุนสี อ่างอื่นๆ ก็ต้องการซักน้ำให้สะอาดเสียก่อนแล้วจึงหมักลงในในสารกระดุนสีตัวใหม่

ขั้นตอนที่ 6 นำมาซักล้างให้สะอาด สีส่วนเกินจะหลุดหมด จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้ง ควรผึ่งในร่มไม่ให้ถูกแดด

ข้อสังเกต การย้อมฝ้ายเพื่อป้องกันไม่ให้สีตกจะเติมน้ำต่างร่วมด้วย ใบยูคาลิปตัส ใบมะขาม น้ำขี้เถ้าไฟ

เทคนิคและวิธีการย้อมสีธรรมชาติด้วยวัสดุต่างๆ

การย้อมสีเขียวจากเปลือกต้นเพกา เอาเปลือกเพกามาหั่น หรือสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปต้ม 20 นาที ซ้อนเอาเปลือกออก ต้มเอาแต่น้ำใสเติมลงไปใส่น้ำมะเกลือเล็กน้อย ใส่ปูนขาวและใบส้มป่อยผสมลงไป ทิ้งไว้สักพัก แล้วกรองให้เหลือแต่น้ำสีพร้อมที่จะย้อม นำเอาผ้าย้อมตั้งไฟพออุ่น นำด้ายฝ้ายซึ่งชุบน้ำบิดพอหมาดจุ่มลงในอ่างย้อม ต้มต่อไปนาน 20 นาที จนได้สีที่ต้องการ ยกด้ายฝ้ายออก ซักน้ำสะอาดใส่ราวกระตุกตากจนแห้ง จะได้สีเขียวตามที่ต้องการ

การย้อมสีเขียวจากเปลือกสมอ เอาเปลือกสมอมาต้มเคี่ยวให้แห้งพอสมควร รินเอาแต่น้ำใสหม้อดิน เอาด้ายฝ้ายที่ผ่านการย้อมครามมาครั้งหนึ่งแล้ว ลงไปย้อมในน้ำสีที่ยังร้อนอยู่ ต้มต่อไปประมาณ 1 ชั่วโมง หมั่นกลับด้ายฝ้ายไปมา เพื่อให้สีดูดซึมอย่างสม่ำเสมอ พอได้สีที่ต้องการยกด้ายฝ้ายขึ้นกระตุก ตากให้แห้งจะได้สีเขียวตามที่ต้องการ

การย้อมสีฟ้าก็แกมเขียวจากเปลือกเพกากับแก่นขนุน เอาเปลือกเพกาสดๆ มาล้างน้ำ ผึ่งแดดสัก 2-3 แดด พักทิ้งไว้ เอาแก่นขนุนหั่นหรือสับให้เป็นชิ้นบาง ๆ แบ่งเอามา 1 ส่วน ผสมกับเปลือกเพกา 3 ส่วน ต้มเคี่ยวให้น้ำเดือดแล้วกรองเอาแต่น้ำ เวลាយ้อมเติมน้ำสารส้มเล็กน้อยเพื่อให้สีติดดีและทนทาน การย้อมเอาด้ายฝ้ายซึ่งชุบน้ำแล้วบิดพอหมาดลงในอ่างย้อมหมั่นกลับด้ายฝ้ายไปมา เพื่อให้สีติดสม่ำเสมอ ไม่ต่าง จึงยกด้ายฝ้ายขึ้นซักน้ำให้สะอาดบิดกระตุก แล้วนำไปตาก

การย้อมสีน้ำตาลแก่จากเปลือกไม้โก่งกาง นำเอาเปลือกไม้โก่งกางที่แห้งพอหมาด มาล้างน้ำให้สะอาด แช่น้ำไว้ 1 คืน แล้วต้มเคี่ยวไว้ 2 วัน กรองเอาแต่น้ำย้อมใส่สารเคมีไฮโดรเจนซัลไฟด์ ผสมลงในน้ำย้อมเล็กน้อย เพื่อให้สีติดดีขึ้น เอาด้ายฝ้ายที่ชุบน้ำพอหมาดจุ่มลงในน้ำย้อม ตั้งไฟต้มนาน 30 นาที ยกด้ายฝ้ายขึ้นซักน้ำ บิดให้แห้ง กระตุกด้ายฝ้ายให้กระจาย ตากแดด

การย้อมสีเปลือกไม้ไผ่กองกาง แช่เปลือกไม้ไผ่กองกางในปริมาณพอสมควรไว้นาน 3 วัน แล้วตั้งไฟต้มให้เดือด จนเห็นว่าสีออกหมดดีแล้ว จึงเทน้ำใส่ลงในอ่างย้อม หมักแช่ไว้ 1 คืน นำเอาเปลือกไม้ฝั่งแดดจนแห้งเก็บไว้ใช้ต่อไป สีเปลือกไม้นี้ถ้าถูกต้มจะกลายเป็นสีดำได้ แต่ทนน้ำเค็ม

การย้อมสีด้วยรากยอ เอารากยอแห้งที่มีอายุสักหน่อย เพื่อจะให้สีเข้มมาสับหรือหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ นำไปต้มน้ำที่เดือด น้ำสีจะเป็นสีแดงจึงยกลง กรองเอาแต่น้ำสี นำเอาด้ายฝ้ายซึ่งเตรียมจะย้อมชุบน้ำให้เปลือกพองหมาดลง แช่ในน้ำสีประมาณ 30 นาที หรือกว่านั้น หมั่นยกด้ายฝ้ายกลับไปกลับมาเพื่อให้สีติดด้ายฝ้ายอย่างทั่วถึง แล้วนำด้ายฝ้ายที่ย้อมขึ้นจากหม้อบิดพองหมาด นำไปล้างน้ำสะอาด แล้วผึ่งให้แห้ง จะได้ด้ายฝ้ายที่ย้อมเป็นสีแดงที่ต้องการ

การย้อมสีด้วยเมล็ดคำแสด วิธีเตรียมสีจากเมล็ดคำแสด แกะเมล็ดออกจากผลที่แก่จัด แช่น้ำร้อนหมักทิ้งไว้หลาย ๆ วัน จนสารสีตกตะกอน แยกเมล็ดออก นำน้ำสีที่ได้ไปเคี่ยวจนงวดเกือบแห้งแล้วนำไปตากแดด จนแห้งเป็นผงเก็บไว้ใช้

วิธีย้อมสีผ้าฝ้าย ละลายสีเช่นเดียวกับการย้อมสีผ้าฝ้าย แต่ผ้าไหมที่ต้องการย้อมแช่ไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง และเติมสบู่ลงเล็กน้อยลงในสีที่ใช้ย้อม ถ้าต้องการให้ผ้ามีสีเหลืองเพิ่มขึ้นให้เติมกรด Tataric ลงไปเล็กน้อยผ้าที่ย้อมด้วยสีจากเมล็ดคำแสดที่จะไม่ตกง่ายเมื่อถูกกับสบู่ หรือกรดอ่อนๆ

การย้อมสีดำจากลูกมะเกลือ นำเอาลูกมะเกลือ มาตำละเอียด แล้วแช่ในน้ำ ในน้ำที่แช่นี้เอารากลำเจียก หรือต้นเบง ตำปนกับลูกมะเกลือ แล้วเอาได้ฝ้ายที่ลงน้ำแล้วบิดพองหมาดลงย้อมในน้ำย้อม สัก 3-4 ครั้ง การย้อมทุกครั้งต้องตากแดดให้แห้งจนเห็นว่าดำสนิท ถ้าต้องการให้ผ้าเป็นเงาใช้งาดำตำละเอียด นำด้ายฝ้ายมาดลูกเกลือให้ทั่ว ผึ่งไว้สักพัก กระตุกตาก การย้อมอีกอย่างหนึ่ง คือ เอาลูกมะเกลือที่แช่น้ำทิ้งไว้ นั้นในปริมาณที่ต้องการมาตำให้ละเอียดพร้อมกับใบหญ้าฮ่อมเกี่ยวแล้วเอาไปแช่น้ำค้าง (ได้จากต้นมะขามเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า แล้วละลายน้ำกรองเอาน้ำใสๆ จะได้น้ำย้อมที่ต้องการ) นำเอาด้ายฝ้ายที่ลงน้ำบิดพองหมาด จุ่มลงในอ่างย้อม ใช้มือช่วยบีบด้วยฝ้ายเพื่อให้สีติดซึมอย่างทั่วถึง ปล่อยให้แห้งแล้วยกขึ้นจากอ่างน้ำย้อม ซักให้สะอาดกระตุกตากให้แห้ง

การย้อมสีแดงจากดอกคำฝอย นำดอกคำฝอยมาตำให้ละเอียด ห่อด้วยผ้าขาวบางผสมน้ำค้างเพื่อให้เกิดสี (น้ำค้างได้จากการนำต้นผักขมหนามที่แก่จนเป็นสีแดงหรือน้ำตาลมาตากให้แห้งสนิทแล้วนำไปเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า ผสมกับน้ำทิ้งให้ตกตะกอน รินเอาแต่น้ำใสๆ มาผสมกับสี) ส่วนวิธีย้อมทำโดยนำดอกคำฝอยมาต้มให้น้ำออกมาๆ จนเหนียว เก็บน้ำสีไว้ จากนั้นเอาแก่นไม้ฝางมาใส่ด้วยกบบาง ๆ แล้วต้มให้เดือดประมาณ 6 ชั่วโมง ช้อนกากทิ้ง เวลาจะย้อมผ้า นำเอาน้ำย้อมที่ต้มแล้วทั้งสองอย่างมาเทรวมเข้าด้วยกัน แล้วเติมสารส้มลงไปเล็กน้อย คนให้เข้ากันดีนำฝ้ายที่ชุบน้ำและตีเส้นให้กระจายลงย้อมในอ่างย้อม

การย้อมสีเขียวจากใบหูกวาง เอาใบหูกวางมาตำคั้นเอาแต่น้ำสีกรองให้สะอาดต้มให้เดือดเอาฝ้ายที่เตรียมไว้ลงย้อมจะได้เป็นสีเขียวอ่อน หมั่นยกด้ายฝ้ายกลับไปกลับมา เพื่อไม่ให้ด้ายฝ้ายต่าง และสีย้อมจะได้ติดทั่วถึง พ

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

อได้ความเข้มของสีติดต้ายฝ่ายตามต้องการจึงยกขึ้นบิดพอหมาด ชักน้ำสะอาดผึ่งให้แห้ง

การย้อมสีชมพูจากต้นมหาภาพและต้นฝาง เอาเปลือกของต้นมหาภาพมาสับให้ละเอียดต้มในน้ำเดือดประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วช้อนเอาเปลือกออก เดิมไม้ฝางซึ่งฝางซึ่งผ่าเป็นชิ้นเล็ก ๆ ลงไปต้มน้ำเดือดนาน 1 ชั่วโมง เดิมใบส้มป่อยลงไปอีก 1 กำ ต้มต่อไปอีกเล็กน้อย ช้อนเอากากออกมาเติมน้ำต่างลงไป จะได้น้ำย้อมสีชมพูจึงเอาต้ายฝ่ายที่ชุบน้ำบิดพอหมาด จุ่มลงไปในอ่างย้อม ตั้งไฟต้มนาน 30 นาที ยกขึ้นจากอ่างย้อมนำไปชักน้ำบิดให้แห้ง กระจุกให้เส้นด้ายกระจายตากแดด

การย้อมสีจากคราม ตัดต้นครามมาล้างและมัดเป็นฟ่อนๆ นำไปแช่น้ำไว้ในภาชนะที่เตรียมไว้ประมาณ 2-3 วัน จนใบคราเปื่อย จึงแก้มัดครามออกเพื่อให้ใบครามหลุดออกจากลำต้น นำลำต้นทิ้งไปเอาปูนในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับน้ำที่แช่ครามผสมลงแทนต้นคราม จากนั้นนำเอาซีเถ้าซึ่งได้จากเหง้ากล้วยเผาจนดำ ผสมลงไป ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 คืน จนกว่าน้ำที่กวนใส รินน้ำที่ใสออกทิ้ง จะได้น้ำสีครามตามที่ต้องการ อาจใช้ผ้าขาวบางกรองเพื่อจะได้น้ำสีครามที่ละเอียด นำต้ายไปขยำในหม้อครามพยายามอย่าให้ด้ายพันกัน ให้นำสีกินเข้าไปในเนื้อต้ายฝ่ายอย่างทั่วถึง จนกระทั่งได้สีเข้มตามต้องการ จึงยกได้ฝ่ายขึ้นจากหม้อ บิดให้หมาดล้างน้ำสะอาด น้ำไปขึ้นราวตากให้แห้ง

การย้อมสีเหลืองจากแก่นขนุน นำแก่นขนุนที่แห้งแล้วมาหั่นหรือไสด้วยกบเบาๆ มีขยำให้ปนละเอียด ห่อด้วยผ้าขาวบาง แล้วต้มประมาณ 4 ชั่วโมง ดูว่าสีนั้นออกตามความต้องการหรือยังเมื่อใช้ได้ช้อนเอากากทิ้งกรองเอาน้ำใสเติมน้ำสารส้มเล็กน้อย เพื่อให้สีติดดี เอาต้ายฝ่ายซึ่งชุบน้ำพอหมาด จุ่มลงในอ่างย้อม กลับต้ายฝ่ายไปนาน 1 ชั่วโมง เอาขึ้นจากอ่างย้อม ชักน้ำสะอาดกระจุกตาก

บทสรุป

การดำเนินการเก็บข้อมูลผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองจอกพัฒนา อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า มีการรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มาจากภาคอีสานมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับผ้าทอเป็นอย่างดีอีกทั้งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้เกิดอาชีพและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ครอบครัวของบ้านหนองจอกพัฒนา และได้รับการพัฒนาให้เกิดการย้อมสีธรรมชาติ จากวัสดุพืช แร่ธาตุ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอจึงเกิดเป็นผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองจอกพัฒนา ที่ได้รับการยอมรับจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และได้ผ่านเกณฑ์การคัดสรรผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น 5 ดาว ส่งเสริมให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับประชาชนในชุมชนเป็นอย่างดีและจากการสำรวจข้อมูลศิลปวัฒนธรรมด้านการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จะเป็นข้อมูลเพื่อเผยแพร่ให้กับกลุ่มอาชีพต่างๆ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ศึกษาหาความรู้ อีกทั้งยังเป็นคู่มือเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติเพื่อประกอบการดำเนินงานสำหรับผู้สนใจทั่วไปเป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถอีกทางหนึ่ง

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

คำสำคัญ : ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ

ที่มา : https://acc.kpru.ac.th/KPPStudies/index.php?title=ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ_บ้านหนองจอก

พัฒนา_อ.คลองขลุง_จ.กำแพงเพชร

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2022-06-27

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=2120&code_db=610007&code_type=03

The Office Of Academic Resource Information And Technology